

Recenze

Stiglitz, Joseph: Globalization and Its Discontents.

Penguin books, London, 288 s., 2002. ISBN 0-141-01038-x.

Alice Navrátilová

V záplavě knih o módním tématu globalizace není možné přehlédnout knihu „opravdového odpadlíka“ washingtonského ekonomického establishmentu, knihu autora, jehož samotná biografie vzbuzuje respekt. Joseph Stiglitz se po řadu let hřeje na výsluní akademického života – od získání titulu PhD. na MIT, přes působení na Yalu, Princetonu či Oxfordu. V současné době profesor na Kolumbijské univerzitě se rok po udělení Nobelovy ceny (2001) rozhodl uceleně zúčtovat s institucemi, na jejichž fungování se podílel (Světová banka v letech 1997–2000).

Kniha *Globalizace a její odpůrci* (2002) se zabývá převážně jednou dimenzí globalizace – ekonomickou – a konkrétně fungováním nadnárodních institucí, které podle mantry washingtonského konsenzu hlásaly univerzální a normativní kázání o „fiskální úspornosti, privatizaci a liberalizaci“ (s. 53).

Nejprve však k Stiglitzově myšlenkovému zázemí. Přestože ho někteří autoři obviňují z uvažování o životaschopnosti socialismu (Fine, 2001: 6), Stiglitz zcela zřetelně navazuje na Keynesa. Stiglitz stál u zrodu proudu ekonomického myšlení označovaného jako „informační ekonomie“, za jejíž klíčový koncept je možno považovat tezi o asymetrii informací. Teorie o asymetrii informací pracuje se situacemi, v nichž jsou informace, kterými jednotliví aktéři disponují, vzhledem k zamýšleným rozhodnutím neúplné. Aktéři se navíc mohou ocitnout v situaci, kdy trhy nebo instituce pro zamýšlené transakce buď neexistují, nebo jsou nedostatečné, což jsou pro standardní ekonomické myšlení samozřejmé předpoklady (Friedman, 2002). Kdekoli je informace neúplná, fungují trhy nedokonale, což se děje zejména v rozvíjejících se zemích. Proto vlády mohou zlepšit fungování trhů dobře namířenými intervencemi. Odtud pochopíme, proč Stiglitz nezastřeně kritizuje: „Politiky MMF byly z části založeny na zastaralém předpokladu, že trhy samy o sobě vedou k efektivním výsledkům, a tyto politiky blokovaly žádoucí zásahy vlády do trhu, opatření, která mohou přivést ekonomický růst a z nichž by měli prospěch všichni“ (s. xii).

Kniha *Globalizace a její odpůrci* je nejenom srozumitelným představením fungování bretton-woodských institucí nejširší veřejnosti, ale zejména kritikou Mezinárodního měnového fondu (MMF). Popisuje proměnu MMF po nástupu neokonzervatismu ve 80. letech minulého století, kdy se instituce založená na keynesiánských tezích proměnila v baštu neoklasické ekonomické doktríny, navíc přetavené do redukované a zploštěné podoby.

Stiglitzovy výpady proti MMF jsou dvojího druhu:

- 1) První linie kritiky pramení nejenom z intelektuálně odlišné pozice naznačené výše, Stiglitz navíc obviňuje „mezinárodní technokraty“ z ideologické zaslepenosti. Jistý kritik označil byrokraty Fondu za „studenty třetí třídy prvořadých institucí“ (Massing 2002), což se musí nutně projevit v kvalitě jejich ekonomického uvažování. Stiglitz konkrétně uvádí, že rozhodnutí byla činěna na základě ideologie místo na základě ekonomické argumentace.
- 2) Druhá linie kritiky se týká MMF jako instituce. Stiglitz zde odhaluje některé skandální praktiky jeho fungování. Např. konkrétním základem rozhodování jsou zprávy, které jsou výsledkem třítdenní služební cesty do hlavního města inkriminované země, jejímž účelem je získání nezprostředkovaných informací. Otázkou zůstává, nakolik kvalitní jsou získané informace, když úředníci MMF obývají pětihvězdičkový hotel v hlavním městě a setkávají se pouze s politickými a ekomickými špičkami, nejčastěji odchovanými podobnými institucemi jako samotní zaměstnanci MMF. Nejenom, že tedy nelze očekávat názorové vybrušování argumentů, ale navíc se stává, že části těchto zpráv bývají jednoduše kopírovány ze zprávy vypracované pro jinou zemi. Na základě takových podkladů se potom činí rozhodnutí ovlivňující životy miliónů lidí.

Stiglitz se podrobně věnuje nejen popisu selhání Fondu a jeho podílu na prohloubení krize v Asii v roce 1997, ale i neblahé roli, kterou Fond sehrál – jako ekonomická instituce – při politické legitimizaci kontroverzního oligarchického kapitalismu za Jelcina, či podílu na katastrofálním vývoji v zemi bývalého nejposlušnějšího a vzorového žáka MMF – Argentině. Stiglitz svoji kritiku shrnuje tvrzením, které však již není žádným tajemstvím: „MMF upřednostňuje zájmy finančních trhů a finanční komunity“ (s. 216). Dále poukazuje na problém dvojích měřítek a pokryteckého postoje západních zemí,¹ které hlásají vodu a pijí víno, zejména ohledně liberalizace a odstraňování bariér obchodu: „Západní státy donutily chudé země ke zrušení překážek obchodu, ale ponechaly si jejich vlastní, čímž zabraňují rozvíjejícím se zemím exportovat jejich zemědělské výrobky“ (s. 6). Výsledkem tohoto uspořádání je „globální vládnutí bez globální vlády“ (s. 21), čímž je nastavena otázka legitimacy institucí.

Na knize je zarážejících několik aspektů:

Z hlediska stylistického čtenáře zarazí zvolená forma podání: Stiglitz mísí snahu o objektivní kritiku institucí a navržení sady reforem tak, aby fungovaly „ve prospěch chudých“, s osobním vyprávěním: „Nemohl jsem si vybrat více vzrušující dobu pro vstup do politického procesu (s. ix), či „Noc před tím, než jsem začal pracovat v Bance“ (s. 25). Touto vypravěčskou strategií sice dosáhne vtažení čtenáře do děje, takže se čtenář cítí jako přímý účastník, ale zároveň se tím vzdaluje od střízlivé analýzy, kterou by očekával.

Z hlediska postoje vyprávěcího však nalezneme méně nápadnou, o to však nebezpečnější strategii: příliš často se objevuje podivná dichotomie Stiglitze a těch ostatních, kteří se mýlili. Čtenáři je předkládán příběh, který má svého hrdinu a své záporné postavy. S postupným čtením knihy se toto černobílé schéma stává fádni a dosti nevěrohodné.

Stejně tak se při čtení Stiglitzovy kritiky bretton-woodských institucí vnučuje otázka – co vlastně Stiglitz očekával, když přijímal místo ve Světové bance? Usvědčuje Stiglitz sám sebe z přehnaně naivního nahlížení věci? Byl opravdu tak špatně informován, ke konci 90. let, o fun-

gování těchto institucí (což by ho zpětně usvědčovalo z dosti velké neznalosti), anebo opravdu idealisticky věřil v možnost významně ovlivnit chod takového kolosu? Pregnantně to vyjadřuje Todaro: „Překvapující na Stiglitzově podání jeho osvědčení je, že už dříve během své kariéry nerozpoznal, že těmto institucím vládne Wall Street. Jak je možné že tento nesmírně bystrý člověk, který dostal Nobelovu cenu za myšlenky ohledně ‚asymetrie informací‘ (jak rovněž sám říká, že někteří lidé vědí více než jiní), pochopil až na konci 90. let 20. stol., že vlády a ministři financí dávají přednost obchodním zájmům před zájmy občanů a životního prostředí?“ (Todaro 2002).

Dalším problémem jsou faktické podklady ke knize. Friedman (2002) upozorňuje, že Stiglitzův bývalý kolega a letitý intelektuální odpůrce Bhagwati napadá jednu ze Stiglitzových hlavních tezí o tom, že globalizace přivodila nárůst chudoby. Kromě Bhagwatiho stojí za opačnou tezí i další profesor na Kolumbijské univerzitě Sala-i-Martin: globalizace napomohla snížení chudoby, zejména v Indii a Číně. Oba autoři operují statistikami ze 125 zemí a argumentují, že počet lidí žijících za méně než dva americké dolary denně klesl během let 1976–1998 o 500 milionů. Přesnější je tedy vyjádření, že globalizace navodila procesy, které nelze jednoznačně zaškatulkovat jako nárůst chudoby. Jak uvádí Nye (2001: 3): „Může dojít k redukci chudoby, i když nerovnosti narůstají“. A právě v tomto konkrétním příkladě Stiglitz doplácí na často příliš volné zacházení s pojmy. Globalizace jako mnohodimenzionální proces se pojmově nekryje s politikami MMF. Tuto distinkci Stiglitz nečiní ani zřetelně, ani dostatečně důsledně.

Střízlivě zhodnocena vyvolává *Globalizace a její odpůrci* smíšené pocity. Na jedné straně znamená jednoznačné posílení pozice kritiků bretton-woodských institucí, kdy jejich hlasy již není možné umlčet argumentem, že jejich nedostatečné znalosti ekonomické teorie znemožňují pochopení fungování těchto institucí. Ctností Stiglitzovy knihy je pojmenování věcí pravými jmény: „Půl století po svém založení MMF selhal ve svém poslání“ (s.15). Na straně druhé je autor zastáncem ameliorismu, podobně jako ve svých čistě ekonomických názorech: neochvějně setrvává na možnosti reformovat tyto instituce. Z hlediska typologie postojů k možnostem transnacionální demokracie by se Stiglitz řadil mezi zastávce liberálního internacionalismu, kteří usilují o reformu mezinárodních organizací zejména směrem k transparentnosti v rozhodování.

Ovšem právě při četbě jeho knihy se vtírá subverzivní otázka: Mohou za všechny přehmaty jenom „ideologické úlety“ mezinárodních byrokratů? Neprokazuje dosavadní existence Fondu na to, že je něco prohnílého v samotném systému? Že pouhá „změna paradigmatu“² ideologů MMF nebude zárukou zdařilejšího fungování těchto institucí?

A nakolik je schůdné uplatnění Stiglitzovy teorie o asymetrii informací na toto pole? Nevede zpět k problému, který není řešitelný mezinárodními byrokraty, ať se již přiklání k jakkoli zabarvené ideologii? Nejsou centrální proměnnou a nejdůležitějším aktérem ve Stiglitzově modelu kvalita a prozíravost domácí politické elity, ať už vlády, nebo celého administrativního aparátu?

Stiglitzova role však není redukovatelná na pouhé kritické komentování osudných omylů a přehmatů ideologů MMF – stává se ústředním myšlenkovým zdrojem toho, co bývá označováno jako postwashingtonský konsenzus³. Proto tedy ať hodnocení knihy vyzní kladně či záporně, Joseph Stiglitz je tím velikánem, jehož knihy se prostě číst musí, třeba i proto, abychom si ujasnili, v čem a proč s ním nesouhlasíme.

Poznámky

- 1 „Kritici globalizace obviňují západní státy z pokrytectví a mají pravdu“ (s. 6).
- 2 Stiglitzovo označení – příspěvek, který přednesl při příležitosti udělení Nobelovy ceny: „Informace a změna paradigmatu v ekonomii“, přístupno přes: <http://www-1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/papers.cfm>, odkaz Other Recent Papers: Information and the Change in the Paradigm in Economics, Nobel Prize Lecture, December 8, 2001. – <http://www-1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/download/NobelLecture.pdf>, kde je možné se blíže seznámit s jednotlivými tezemi jeho teorie. Informační paradigma nahrazuje paradigma konkurenční rovnováhy.
- 3 Např. Fine (2001). O soudržnosti tohoto postoje svědčí Fineova poznámka, že je třeba klást důraz spíše na označení post- než na konsenzus. Postwashingtonský konsenzus zdůrazňuje roli institucí a významu celkového právního rámce pro cestu rozvíjejících se zemí. Roli institucí se věnuje zejména Nová institucionální ekonomie, zastoupená např. nositelem Nobelovy ceny D. Northem.

Bibliografie

- Císař, O. 2003. „Teorie transnacionální demokracie: uzavřená kapitola?“. *Politologický časopis* 10: 17, 38–54.
- Fine, P. 2001. *Development policy in the Twenty-first Century*. London: Routledge.
- Friedman, M. B. 2002 „Globalization: Stiglitz’s Case“. *The New York Review of Books* [cit. 15. 8. 2002]. [HTML dokument] dostupný z: http://www.arlindo-correia.com/globalization_stiglitzs_case.html
- Massing, M. 2002. „Challenging the Growth Gurus“. Commission on Globalization. [HTML dokument] dostupný z: http://www.commissiononglobalization.org/homelinks/hl_stiglitz.htm
- Nye, J. S. 2001. „Globalization’s Democratic Deficit“. *Foreign Affairs* 80: 4.
- Stiglitz, J. E. 2002. *Nobel Memoir*. New York: Columbia University. [HTML dokument] dostupný z: <http://www-1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/download/NobelLecture.pdf> přes adresu: <http://www-1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/press.cfm>
- Todaro, L. 3/06/2002. „The Great Gadfly“. *The Village Voice*. [HTML dokument] dostupný z: <http://www.villagevoice.com/issues/0223/todaro.php>

Jakoubek, Marek, Poduška, Ondřej. Romské osady v kulturologické perspektivě.

Nakladatelství Doplněk, Brno, 176 stran, 2003. ISBN 80-7239-140-2.

Kateřina Janků

Kniha *Romské osady v kulturologické perspektivě* se snaží pomocí devíti odborných studií, jednoho etnodramatu a tří biografických příběhů zachytit povahu kultury romských osad a zároveň varovat před hrozbou vědomé či mimoděk páchané kulturocidy prostřednictvím soudobých komunitních programů, které žijí v romských osadách stále více ovlivňují. Původní česká humanitně-vědná produkce tak byla loni obohacena o pestrý a čtivý svazek textů deseti terénních výzkumníků, kteří svou badatelskou pozornost (v podobě středně-dlouhých pobytů v osadách a studia primárních dokumentů) soustředili do romských osad na východní Slovensko, aby pak zaměřili na výsledky svého bádání kritickou teoretickou pozornost. Editoři v úvodním prosluvu ke čtenáři (který je příznačně pro náboj knihy psán v ty-formě) vyzdvihují jako kvalitu díla fakt, že autoři